

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL ENFORCEMENT LAW**

УДК 343.226

DOI: 10.26565/2075-1834-2020-30-14

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬСТВА
У СТАТТІ 43 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Храмцов О. М.,

доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4,
e-mail: Khramtsovalex@gmail.com
orcid: <http://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

АНОТАЦІЯ: *Вступ.* В статті надається кримінально-правова характеристика насильства як категорії Загальної частини законодавства про кримінальну відповідальність. Зокрема розглядається його роль та значення у випадках застосування норми, що визначає відповідальність осіб, які виконують спеціальне завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованих груп та злочинних організацій. Наголошується, що насильство в цій нормі, як і в інших нормах, що передбачають обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння має наступне значення: характеризує фактичну та юридичну підставу обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння; застосування до особи насильницьких дій є підставою до «необмеженого» використання сили для захисту; в окремих випадках надмірне застосування сили призводить до притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Аналіз діючого кримінального законодавства України дозволив автору зробити висновок про те, що тяжкі і особливо тяжкі наслідки у ч. 2 ст. 43 КК України характеризує не лише фізична шкода, а й інша, наприклад, майнова, організаційна тощо. Окрім того, в законодавстві немає чіткого розмежування наслідків на тяжкі і особливо тяжкі. У більшості випадків вони збігаються, і на практиці виникають складнощі щодо їхнього розмежування. Щоб вирішити цю проблему пропонується конкретизувати наслідки перевищення меж особою, яка виконує спеціальне завдання. Це може бути лише найнебезпечніша шкода особі, яка полягає в позбавленні її життя (вбивство) та нанесенні тяжких тілесних ушкоджень. Досліджено значення терміну «вимушеність» у відповідній нормі. На думку автора, вимушеність є ознакою об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, які вчиняються під час виконання спеціального завдання, а саме обставинкою вчинення таких правопорушень. Це такі конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється кримінальне правопорушення. Фактично вимушеність заподіяння шкоди під час виконання спеціального завдання зумовлена двома факторами: кінцевою метою, яка характеризує поведінку особи, – попередження або розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації та обставинкою, в якій діє особа. В статті зазначається, що важливою характеристикою протиправної поведінки, а саме її суб'єктивної сторони є мотиви та мета дій особи. Найближчою (безпосередньою) метою є уникнення викриття, забезпечення безпеки свого перебування в складі організованої злочинної групи чи злочинної організації. Кінцевою метою є попередження та розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації. В статті розглянуті поняття «розкриття кримінальних правопорушень» та «попередження кримінальних правопорушень». На підставі дослідження сучасних робіт, які присвячені даній темі надається авторське визначення цих термінів. Надається також авторська редакція ч. 2 ст. 43 КК України, яка визначає умови настання кримінальної відповідальності осіб, які виконують спеціальне завдання.

Висновки. В статті зроблені науково обґрунтовані висновки та надаються авторські рекомендації по вдосконаленню діючого законодавства про кримінальну відповідальність, зокрема, чітко визначено перевищення меж у даній обставині, яким можуть бути лише вбивство або нанесення тяжких тілесних ушкоджень; дається авторське визначення поняття «розкриття кримінально протиправної діяльності»; вказується на те, що в кримінальних правопорушеннях, які вчиняються особами, що виконують спеціальне завдання мотив та мета є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: кримінальне насильство; обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння; виконання спеціального завдання; розкриття кримінально протиправної діяльності; попередження кримінально протиправної діяльності; мета та мотив кримінального правопорушення; вбивство; тяжке тілесне ушкодження.

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛИЯ В СТАТЬЕ 43 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ

Храмцов А. Н.,

доктор юридических наук,
профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин
юридического факультета
Харьковского национального университета
имени В.Н. Каразина,
г. Харьков, 61022, площадь Свободы, 4,
e-mail: Khramtsovaalex@gmail.com
orcid: <http://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

АННОТАЦИЯ: В статье даётся уголовно-правовая характеристика насилия как категории Общей части законодательства об уголовной ответственности. А именно, рассматривается его роль и значение в случаях применения нормы, которая определяет ответственность лиц, выполняющих специальное задание по предупреждению или раскрытию уголовно противоправной деятельности организованных групп и преступных организаций. Делается акцент на том, что насилие в данной норме, как и в других нормах, которые предусматривают обстоятельства, исключающие уголовную противоправность деяния имеют следующее значение: характеризует фактическое и юридическое основание обстоятельств, которые исключают уголовную противоправность деяния; применение к лицу насильственных действий выступает основанием к «неограниченному» применению силы для защиты; в отдельных случаях чрезмерное применение силы приводит к привлечению лица к уголовной ответственности. Анализ действующего уголовного законодательства Украины позволил автору сделать вывод о том, что тяжкие и особо тяжкие последствия в ч. 2 ст. 43 УК Украины характеризует не только физический вред, а и иной, например, имущественный, организационный и т.п. Кроме того в законодательстве отсутствует чёткое разграничение последствий на тяжкие и особо тяжкие. В большинстве случаев они совпадают, и на практике возникают трудности в их разграничении. Чтобы решить эту проблему предлагается конкретизировать последствия превышения пределов лицом, которое выполняет специальное задание. Это может быть только наиболее опасный вред лицу, который заключается в лишении его жизни (убийство) и нанесении тяжких телесных повреждений. Исследовано значение термина «вынужденность» в соответствующей норме. По мнению автора вынужденность является признаком объективной стороны уголовных правонарушений, а именно обстановкой совершения таких правонарушений. Это такие конкретные объективно-предметные условия, в которых совершается уголовное правонарушение. Фактически вынужденность нанесения вреда во время выполнения специального задания обусловлена двумя факторами: конечной целью, которая характеризует поведение лица, - предупреждение или раскрытие уголовно противоправной деятельности организованной группы или преступной организации, в которой действует лицо. В статье указывается на то, что важной характеристикой противоправного поведения, а именно его субъективной стороны выступают мотивы и цель действий лица. Ближайшей (непосредственной) целью есть избежание раскрытия, обеспечение безопасности своего пребывания в составе организованной группы или преступной организации. Конечной целью выступает предупреждение и раскрытие уголовно противоправной деятельности организованной группы или преступной организации. В статье рассмотрены понятия «раскрытие уголовных правонарушений» и «предупреждение уголовных правонарушений». На основании исследования современных работ, которые посвящены данной теме даётся авторское определение этих терминов. Даётся также авторская редакция ч. 2. ст. 43 УК Украины, которая определяет условия наступления уголовной ответственности лиц, выполняющих специальное задание.

В статье сделаны научно обоснованные выводы и даются авторские рекомендации по усовершенствованию действующего законодательства об уголовной ответственности, в частности, чётко определено превышение пределов в данном обстоятельстве, которым может быть убийство или нанесение телесных повреждений; даётся авторское понятие «раскрытия уголовно противоправной деятельности»; указывается на то, в уголовных правонарушениях, которые совершаются лицами, выполняющими специальное задание мотив и цель выступают обязательными признаками субъективной стороны.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: преступное насилие; обстоятельства, исключающие уголовную противоправность деяния; выполнение специального задания; раскрытие уголовно противоправной деятельности; предупреждение уголовно противоправной деятельности; цель и мотив уголовного правонарушения; убийство; тяжкое телесное повреждение.

CRIMINAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF VIOLENCE
IN ARTICLE 43 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Oleksandr Khrantsov,

Doctor of Laws,
Professor of the Department of Criminal Law
Faculty of Law
V.N. Karazin Kharkiv National University,
Kharkiv, 61022, 4 Svoboda Square,
E-mail: Khrantsovallex@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

ANNOTATION: *Introduction.* The article provides a criminal law characteristic of violence as a category of the General Part of the legislation on criminal responsibility. In particular, its role and significance in cases of application of the rule that determines the responsibility of persons who perform a special task to prevent or detect criminally illegal activities of organized groups and criminal organizations is considered. It is accentuated that violence in this norm, as well as in other norms that provide for circumstances that exclude criminal unlawfulness of the action, has the following meaning: characterizes the factual and legal basis of circumstances that exclude criminal unlawfulness; determines the use of violence against a person as grounds for "unlimited" use of force for protection; establishes that in some cases, excessive use of force leads to criminal prosecution.

Summary of the main research results. The analysis of the current criminal legislation of Ukraine allowed the author to conclude that severe and especially severe consequences prescribed in Part 2 of Art. 43 of the Criminal Code of Ukraine characterized not only by physical damage, but also its other types, for example, by property, organizational and so on. In addition, the legislation does not clearly dividing the consequences to severe and particularly severe. In most cases, they coincide, and in practice there are difficulties in delimitation them. To solve this problem, it is proposed to specify the consequences of exceeding the limits by a person performing a special task. This can only be the most dangerous harm to a person, which is to take his life (murder) and inflict grievous bodily harm. The meaning of the term "compulsion" in the corresponding norm is investigated. According to the author, compulsion is an element of the objective side of criminal offenses committed during the performance of a special task, namely the circumstance of the commission of such offenses. These are the specific objective-presentive conditions in which a criminal offense is committed. In fact, the compulsion of harm causing during a special task is due to two factors: the final goal that characterizes a person's behavior - prevention or detection of criminally illegal activity of an organized group or criminal organization and the situation in which the person operates. The article states that an important characteristic of illegal behavior, namely its subjective side, is the motives and purpose of a person's actions. The closest (immediate) goal is to avoid detecting, to ensure the security of their stay in an organized criminal group or criminal organization. The final goal is to prevent and detect criminally illegal activity of an organized group or criminal organization. The article considers the concepts of "detection of criminal offenses" and "prevention of criminal offenses". On the basis of researches of modern works which are devoted to the given subject the author's definitions of these terms are given. It is also given the author's wording of part 2 of Art. 43 of the Criminal Code of Ukraine, which determines the conditions of criminal responsibility of persons performing a special task.

Conclusions. The article makes scientifically substantiated conclusions and provides author's recommendations for improving the current legislation on criminal responsibility, in particular, clearly defines exceeding the limits in this circumstance, which can only be murder or grievous bodily harm; the author's definition of the concept "disclosure of criminally illegal activity" is given; indicated that in criminal offenses committed by persons performing a special task, motive and purpose are mandatory features of the subjective side.

KEY WORDS: circumstances that exclude the criminal illegality of the act; criminal violence; disclosure of criminally illegal activity; grievous bodily harm; murder; performing a special task; prevention of criminally illegal activity; purpose and motive of the criminal offense.

Вступ. Кримінальне насильство є категорією не тільки Особливої частини кримінального права, а і категорією його Загальної частини. Це стосується і норм, які визначають обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння. Значення насильства в цих обставинах полягає в наступному: характеризує фактичну та юридичну підставу обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння (суспільно небезпечне посягання, яке потребує негайного відвернення; вчинення особою кримінального правопорушення; примус особи до певних дій тощо); застосовування до особи насильницьких дій є підставою до «необмеженого» використання сили для захисту (напад зі зброєю; груповий напад, протиправне насильницьке вторгнення в житло тощо); в окремих випадках надмірне застосовування сили призводить до притягнення особи до кримінальної відповідальності (в цих випадках насильство з захисту перетворюється в насильницькі дії, які кваліфікуються як конкретний злочин проти життя і здоров'я особи, хоча і вчинений при пом'якшувачих обставинах).

Стан наукової дослідженості теми. Характеристика насильства в обставинах, що виключають злочинність діяння була предметом дослідження в роботах Абакумової Ю.В., Антипова В.І., Антипова В.В., Бауліна Ю.В., Берзіна П.С., Бурдіна В.М., Мантуляка Ю.В., Малініна А.Ю., Навроцького В.О., Наконечної Л.А., Огаренка Ю.В., Панова М.І. Таганцева С.М., Харитонов С.О., Ярмиш Н.М. та інших. Але дослідження вчених стосувалися кримінально-правової характеристики насильства в таких обставинах як необхідна оборона, затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення,

фізичний або психічний примус. Насильство в такій обставині як виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації майже не розглядалося.

Метою даної роботи є надання кримінально-правової характеристики насильства в статті 43 Кримінального кодексу України та розробка авторських рекомендацій по вдосконаленню діючого законодавства в цій сфері та практики його застосування.

Основні результати дослідження. У обставині, що виключає злочинність діяння, яка передбачена ст. 43 КК України насильство є лише ознакою перевищення меж заподіяння шкоди. Але і в цьому випадку воно має істотне значення для кримінально-правової оцінки такого діяння в цілому і відповідальності особи. Згідно зі ст. 43 КК України, визнається правомірним вимушене заподіяння певної шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їхньої злочинної діяльності. Належна кримінально-правова оцінка насильства, яке характеризує перевищення меж за цієї обставини, неможлива без встановлення в кожному конкретному випадку ознак вимушеності таких дій, особливостей суб'єктивної сторони та видів злочинів, які характеризують таке перевищення. Зупинімося на цих питаннях.

Частина 2 ст. 43 КК України визначає, що особа підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, здійсненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків. Таким чином, насильство (фізичне або психічне) є ознакою злочинів, за які притягається до кримінальної відповідальності особа, яка виконувала спеціальне завдання.

Насильство характеризує всі три види злочинів, які визначають перевищення меж у цій обставині: 1) умисного особливо тяжкого злочину, поєднаного з насильством над потерпілим; 2) умисного тяжкого злочину, пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження; 3) умисного особливо тяжкого і тяжкого злочину, пов'язаного з настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків, які законодавець ставить в один ряд із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень. Розглянемо ці злочини.

Чинне кримінальне законодавство України до особливо тяжких злочинів відносить суспільно небезпечні діяння, основне покарання за які складає понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічне позбавлення волі. Окрім того, потрібно, щоб під час вчинення цього злочину здійснювалося насильство над потерпілим. Такі злочини можуть мати як формальний, так і матеріальний чи усічений склад. Виходячи з цього, не є підставою для притягнення особи до відповідальності в цих випадках, коли злочин, хоча і є особливо тяжким, але не характеризується застосуванням до потерпілого фізичного або психічного насильства. Таким чином, вчинення особою, яка виконувала спеціальне завдання, особливо кваліфікованих злочинів проти власності, злочинів у сфері господарської діяльності без ознак насильства не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Згідно з ч. 5 ст. 12 КК України, тяжким є злочин, за який передбачене основне покарання у вигляді штрафу від десяти до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних доходів громадян або позбавлення волі на строк більше п'яти років, але не більш ніж десять років позбавлення волі. Такі злочини мають бути злочинами з матеріальним складом, тому що законодавство передбачає настання двох видів наслідків: 1. тяжкі тілесні ушкодження; 2. інші тяжкі чи особливо тяжкі наслідки. Перший вид наслідків і окремі наслідки другого виду є наслідками вчинення насильницьких дій винною особою.

Ознаки тяжкого тілесного ушкодження визначено ч. 1 ст. 121 КК України та Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, які затверджені наказом МОЗ України від 17.01.1995 р. № 6. Згідно з Правилами, тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їхніх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних. Тяжке тілесне ушкодження характеризується такими ознаками: а) небезпека для здоров'я; б) втрата будь-якого органу або втрата органом його функцій; в) душевна хвороба; г) розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину; д) переривання вагітності; е) невиправне знівечення обличчя [1].

Слід зазначити, що до таких злочинів слід відносити і злочини, які, хоча як наслідки і не мають безпосередньо тяжких тілесних ушкоджень, але характеризуються шкодою, яка відповідає останнім (ч. 4 ст. 130 КК України – зараження вірусом імунодефіциту; ч. 5 ст. 143 КК України – порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або участь у транснаціональних організаціях, які займаються такою діяльністю).

Третім видом злочинів, які характеризують перевищення меж під час виконання спеціального завдання, є тяжкі злочини, пов'язані із настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків. Такі види наслідків або безпосередньо передбачені відповідною кримінально-правовою нормою, або в кожному конкретному випадку визначаються судом з урахуванням всіх об'єктивних та суб'єктивних

обставин вчинення злочину. Зокрема, примітка 4 до ст. 364 КК визначає, що тяжкими наслідками в ст. 364–367 визнано такі наслідки, які у 250 і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян. У свою чергу, ч. 3 ст. 265-1 встановлює більш суворе покарання за незаконне виготовлення ядерного пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію, якщо вони спричинили загибель людей, майнову шкоду у великому розмірі, значне забруднення довкілля чи інші тяжкі наслідки.

Визначення поняття «тяжкі та особливо тяжкі наслідки» надавалося в теорії кримінального права. Зокрема, А.С. Міхлін зазначав, що дати відповідь на це питання у загальній формі неможливо, адже ступінь тяжкості наслідків є питанням факту. Але деякі наслідки завжди визнаються тяжкими: смерть особи або спричинення тяжкої шкоди її здоров'ю [2, с. 64]. Н.Ф. Кузнецова впевнена, що тяжкість шкоди зумовлюється виключно характером суспільно шкідливих змін в об'єкті. У цьому разі інші елементи злочину – вина, дія (бездіяльність), суб'єкт – не впливають на ступінь небезпечності злочинного наслідку. Це наслідки лише як елемент складу злочину, а не вся сукупність наслідків, які наявні в об'єктивній дійсності, але залишені законом поза межами складу [3, с. 106].

Г.В. Тимейко відзначає, що поняття «особливо тяжкі наслідки» практично збігається з поняттям «тяжкі наслідки», а тому немає необхідності виділяти в законі такий вид злочинних наслідків. Він вважає, що тяжкими наслідками завжди слід вважати шкоду великої тяжкості, спричинену: а) життю і здоров'ю громадян; б) майновим інтересам держави і громадян; в) нормальній діяльності установ і підприємств; г) особистим немайновим правам громадян [4, с. 96-97].

Тяжкими та особливо тяжкими наслідками перевищення меж під час виконання спеціального завдання більшості вчених визнає: загибель людини, нанесення їй тяжких тілесних ушкоджень, нанесення середньої тяжкості тілесних ушкоджень декільком особам, екологічне забруднення значних територій, виникнення епідемій, епізоотій тощо [5, с. 254; 6, с. 281].

Ураховуючи викладене, можна зробити висновок про те, що тяжкі і особливо тяжкі наслідки у ч. 2 ст. 43 КК України характеризує не лише фізична шкода, а й інша, наприклад, майнова, організаційна тощо. Окрім того, в законодавстві немає чіткого розмежування наслідків на тяжкі і особливо тяжкі. У більшості випадків вони збігаються, і на практиці виникають складнощі щодо їхнього розмежування. Тому в законодавстві слід конкретизувати наслідки такого перевищення. На наш погляд, це може бути лише найнебезпечніша шкода особі, яка полягає в позбавленні її життя (вбивство) та нанесенні тяжких тілесних ушкоджень. Такі дії можуть характеризувати різні тяжкі та особливо тяжкі злочини, які посягають на різний основний об'єкт. Такий підхід зумовлений особливостями вчинення насильницьких дій під час виконання спеціального завдання. Окрім того, такі дії чи бездіяльність характеризується вимушеністю. Саме вона є тією специфічною ознакою об'єктивної сторони, яка диференціює кримінальну відповідальність осіб, які зазначені в ст. 43 КК України. Зупинімося на ній детальніше. Вимушеність є підставою заподіяння шкоди в цій обставині, що виключає злочинність діяння. Вона наявна, коли в особи, яка входить до складу злочинної групи, виникла необхідність брати участь у вчиненні злочину, і була відсутня реальна можливість (без ризику розкрити свій зв'язок із правоохоронними органами і таким чином піддати себе небезпеці) відмовитися від участі в підготовці або вчиненні злочину в складі такої групи. Вимушеність є ознакою об'єктивної сторони злочинів, які вчиняються під час виконання спеціального завдання, а саме обстановкою вчинення таких злочинів. Це такі конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється злочин.

У теорії кримінального права немає єдності думок із питання, що саме вкладається в зміст терміну «вимушене». Д.С. Константинов вважає, що цей термін походить від слів «змусити» або «вимушувати», тобто домагатися чого-небудь у примусовому порядку, насильно [7, с. 199]. О.О. Дудоров під «вимушеністю вчинення злочину під час виконання спеціального завдання» розуміє випадки, коли особа одержала вказівку від керівника групи і/або організації на вчинення суспільно небезпечного діяння і не могла діяти інакше, оскільки це призвело б до її викриття і виникнення загрози для життя цієї особи [6, с. 108].

Ми погоджуємося з Ю.В. Бауліним, який зазначає, що, хоча в науковій літературі стан вимушеності пов'язують найчастіше лише з крайньою необхідністю, вимушеність є загальною умовою правомірності спричинення шкоди для всіх обставин, що виключають суспільну небезпечність і протиправність діяння. Однак, разом з тим, вимушене спричинення шкоди завжди зумовлене різними факторами [7, с. 103]. Слід зазначити, що вимушеність вчинення злочинів під час виконання спеціального завдання зазвичай не зумовлена застосуванням фізичного або психічного насильства до такої особи з боку керівників або учасників організованої групи чи злочинної організації. Якщо такі дії були наявні, то кримінально-правова оцінка дій особи має здійснюватися за правилами фізичного або психічного примусу (ст. 40 КК України).

Вимушеність заподіяння шкоди під час виконання спеціального завдання зумовлена двома факторами: 1) кінцевою метою, яка характеризує поведінку особи, – попередження або розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації; 2) обстановкою, в

якій діє особа. Ми підтримуємо Ю.В. Абакумову, яка вимушеним визнає таке вчинення злочину під час виконання особою спеціального завдання, коли в особи була відсутня реальна можливість без серйозної небезпеки для себе або третіх осіб чи інших правоохоронюваних інтересів виконати спеціальне завдання, що зумовлює спричинення тяжкої шкоди об'єктам кримінально-правової охорони [8, с. 67]. У цьому випадку вимушеність вчинення злочину слід тлумачити через термін «мусити», тобто діяти всупереч бажанню, залежно від обставин; бути змушеним. Така вимушеність зумовлена кінцевою метою та несприятливою обстановкою, в якій перебуває особа, яка виконує спеціальне завдання.

Насильство в кримінальному праві – це лише умисні дії. Відповідальність за злочини, які вчинені особою у разі виконання спеціального завдання, настає лише у випадках, коли вони вчинені умисно. Щодо особливостей вини в цих злочинах можна сказати, що вона в цілому відповідає тим ознакам, які характеризують прямий та непрямий умисел, і на практиці не викликає особливих складнощів під час кваліфікації. Для суб'єктивної сторони таких злочинів обмежувальне значення мають особливості мотивації (сукупності мотивів) вчинення таких злочинів і особливо – їх мета. Мотивація людської поведінки, в тому числі і злочинної, – складний та суперечливий процес. Мотивація як сукупність мотивів у випадку вчинення злочинів у межах виконання спеціального завдання характеризується саме інструментальним характером. Особа керується потребами, які не пов'язані з бажанням завдати шкоди потерпілому. Такі дії мають вимушений характер і дозволяють особі уникнути шкоди для себе і виконати спеціальне завдання.

Мотиви вчинення таких злочинів тісно пов'язані з їх метою. Така мета має складний характер та виступає обмежувальною ознакою, яка визначає умови кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 43 КК України. Метою вчинення злочину у кримінальному праві визначається уявлення особи про бажаний результат, якого прагне досягти особа, яка визначає спрямованість суспільно небезпечного діяння. Аналіз ч. 2 ст. 43 КК України дозволяє зробити висновок про те, що законом виділяються найближча (безпосередня) та кінцева мета злочинів, які вчиняються особою під час виконання нею спеціального завдання. Найближчою (безпосередньою метою) є уникнення викриття, забезпечення безпеки свого перебування в складі організованої злочинної групи чи злочинної організації. Кінцевою метою є попередження та розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Вчинення злочину у цьому разі, як ми вже говорили раніше, є вимушеним, зумовленим несприятливою обстановкою виконання такого завдання. Зупинімося детальніше на цій меті. У законодавстві відсутнє поняття «кримінально протиправна діяльність». Це поняття науки кримінального права та криминології. На наш погляд, у цьому випадку маються на увазі дії керівників та членів організованої групи, злочинної організації з підготовки, вчинення, приховування злочинів та забезпечення безпеки такої діяльності.

У законодавстві відсутнє і визначення поняття «розкриття кримінально протиправної діяльності». Як зазначає М.І. Панов, якщо та чи інша наука кримінально-правового циклу включає у свій понятійний апарат поняття суміжних наук., то повинна користуватися ними як даними й виходити з того змісту, якийкладають у ці поняття відповідні науки [10, с. 60]. О.В. Наден зазначає, що поняття «розкриття злочинної діяльності» є кримінально-процесуальним і включає в себе як процес такої діяльності, так і результат, а також тлумачення цього поняття має ґрунтуватися на відповідних нормативних джерелах [11, с. 158-159]. У свою чергу, А.М. Ларін визначає, що поняття «розкриття злочину» означає виявлення обставин й викриття особи, яка його вчинила. До того ж, він відзначає три аспекти цього поняття й момент визнання розкриття злочину пов'язує з тим, діяльність якого органу розглядається: з погляду оперативно-розшукових служб злочин розкрито, коли встановлено підстави для притягнення особи до участі в справі як підозрюваного чи обвинуваченого; слідчий вважає злочин розкритим, визнавши зібрані в справі докази достатніми для складання обвинувального висновку; судове визнання злочину розкритим відображається в обвинувальному вирокі [12, с. 86]. Неоднозначність тлумачення поняття «розкриття кримінально протиправної діяльності» може викликати труднощі під час оцінки дій і в інших випадках, передбачених нормами Загальної частини КК України. Зокрема, це стосується звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України). Зокрема, О.О. Житний пропонує доповнити відповідну норму після слів: «...активно сприяла розкриттю...» словами «... і розслідуванню...». На його думку, таким чином можна попередити виникнення можливих непорозумінь і утруднень під час практичного застосування правової підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, а також сприяти більш ефективному досягненню закладених у цій нормі цілей [13, с. 112]. Пропозиція дуже цікава і може бути поширена і на інші норми законодавства про кримінальну відповідальність.

На наш погляд, під «розкриттям кримінально протиправної діяльності» в досліджуваній обставині, що виключає злочинність діяння», слід розуміти діяльність особи, яка виконує спеціальне завдання з отримання, фіксації доказів щодо кримінально протиправної діяльності керівників та членів організованої групи чи діяльність з метою їхнього використання для встановлення вини та притягнення останніх до кримінальної відповідальності.

Термін «попередження» є саме кримінологічним. Зараз у кримінології частіше використовується термін «запобігання». На наш погляд, термін «попередження» є ширшим, ніж «запобігання». У кримінології попередження злочинності – це система заходів, які застосовує суспільство для того, щоб утримати зростання злочинності і знизити, у разі можливості, її рівень шляхом усунення її причин та умов, які їй сприяють, а також шляхом запобігання та припинення конкретних злочинів. Виходячи з вищенаведеного визначення, можна виділити такі види попереджувальних заходів залежно від стадії вчинення злочину: профілактика, запобігання та припинення.

Профілактичні заходи здійснюються в той час, коли відсутні підстави вважати, що готується вчинення конкретного злочину. Вони спрямовані на усунення, нейтралізацію або послаблення факторів, які породжують злочинність або сприяють їй. У нашому випадку під «профілактикою» можна визнати дії особи, яка виконує спеціальне завдання, з метою розкладення самої структури злочинного угруповання, дискредитацію його лідера, спонукання членів групи на відмову від подальшої злочинної діяльності.

Запобігання злочинам являє собою дії, спрямовані на недопущення здійснення злочинного наміру членів організованої групи чи злочинної організації до початку самого суспільно небезпечного посягання на етапах виявлення умислу або приготування до вчинення злочину. Зокрема, особа, яка виконує спеціальне завдання, може повідомити потерпілого, керівництво установи, що проти них готується кримінальне правопорушення, і щоб вони вжили додаткових заходів безпеки.

Припинення полягає в діях, спрямованих на недопущення здійснення кримінально протиправної діяльності, яка вже почалася, і недопущення настання злочинного результату. У цьому випадку злочинці можуть бути затримані на місці вчинення кримінального правопорушення і притягнуті до кримінальної відповідальності за замах на кримінальне правопорушення або навіть за закінчене кримінальне правопорушення. До того ж, одночасно буде здійснено і розкриття такого правопорушення, і його попередження.

Таким чином, мотив і мета вчинення кримінальних правопорушень під час виконання спеціального завдання з попередження і розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи та злочинної організації є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони, мають бути в наявності і встановлені в кожному конкретному випадку. За відсутності відповідних мотивів (особливо – мети), особа, яка виконує спеціальне завдання з попередження та розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, підлягає відповідальності на загальних засадах.

Ураховуючи викладене, автор вважає, що ч. 2 ст. 43 КК України повинна мати таку редакцію: «Особа, зазначена у частині першій цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації умисного вбивства чи умисного тяжкого тілесного ушкодження». Подібної точки зору дотримуються і члени робочої групи з розвитку кримінального права, яка створена в складі комісії з питань правової реформи Указом Президента України від 07.08.2019 року. В розробленому ними проекті Загальної частини КК України пропонується наступне: особа, яка виконувала спеціальне завдання із запобігання чи розкриття злочинів організованої групи підлягає кримінальній відповідальності лише за закінчене умисне вбивство, вчинене у складі організованої групи.

У науці щодо перевищення меж під час виконання спеціального завдання існують і інші думки. Зокрема, А.В. Савченко вважає, що сьогодні, на жаль, ст. 43 КК України ефективно не стимулює проведення правоохоронними органами таємних операцій під прикриттям, а навпаки, більше говорить про те, яка відповідальність і яке покарання мають бути застосовані до особи, котра виконує спеціальне завдання [14, с. 177]. П.С. Берзін пропонує замінити в ч. 2 ст. 43 КК слова «особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків» словами «умисного тяжкого чи умисного особливо тяжкого злочину, поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або пов'язаного із умисним заподіянням тяжких тілесних ушкоджень чи настанням загибелі людей або інших тяжких наслідків» та доповнити ч. 2 ст. 43 КК другим реченням такого змісту: «Якщо в результаті вчинення такою особою у складі організованої групи чи злочинної організації умисного тяжкого чи особливо тяжкого злочину настає загибель людей або інші тяжкі наслідки, які не охоплювались її умислом, вона підлягає кримінальній відповідальності лише у разі, якщо передбачала можливість їх настання, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або якщо не передбачала можливості їх настання, хоча повинна була і могла їх передбачити» [15, с. 392].

Ми вважаємо, що будь-яка діяльність представників держави, в тому числі і правоохоронна, повинна мати певні межі, за які ніхто не має право виходити, з якою б метою не були вчиненні відповідні дії.

Висновки. Підводячи підсумки слід зазначити наступне:

1. В законодавстві не достатньо чітко визначені підстави перевищення меж дій особи, у випадках передбачених статтею 43 КК України. Тому слід чітко визначити такі межі, що дозволить однозначно застосовувати відповідне законодавство про кримінальну відповідальність. На наш погляд, це може бути лише найнебезпечніша шкода особі, яка полягає в позбавленні її життя (вбивство) та нанесенні тяжких

тілесних ушкоджень. Такі дії можуть характеризувати різні тяжкі та особливо тяжкі злочини, які посягають на різний основний об'єкт.

2. На нашу думку, «розкриття кримінально протиправної діяльності» - це діяльність особи, яка виконує спеціальне завдання з отримання, фіксації доказів щодо кримінально протиправної діяльності керівників та членів організованої групи чи злочинної діяльності з метою їхнього використання для встановлення вини та притягнення останніх до кримінальної відповідальності.

3. Мотив і мета вчинення злочинів під час виконання спеціального завдання з попередження і розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи та злочинної організації є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони, мають бути в наявності і встановлені в кожному конкретному випадку. За відсутності відповідних мотивів (особливо – мети), особа, яка виконує спеціальне завдання з попередження та розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, підлягає відповідальності на загальних засадах.

4. ч. 2 ст. 43 КК України повинна мати таку редакцію: «Особа, зазначена у частині першій цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації умисного вбивства чи умисного тяжкого тілесного ушкодження».

ЛІТЕРАТУРА

1. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом МОЗ України від 17.01.1995 р. № 6. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (дата звернення 27.09.2020).
2. Михлин А.С. Последствия преступления: монография. Москва: Юрид. лит-ра, 1969. 104 с.
3. Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности: монография. Москва: Госюриздат, 1958. 218 с.
4. Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления: монография. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского уни-та, 1977. 216 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько [та ін.]. Київ: Правові джерела, 2002. 432 с.
6. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навч. посібник. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
7. Константинов Д.С. Поняття терміна «вимушене» в ч. 1 ст. 43 України. Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції [13-15 квітня 2007 р]. У 2 ч. Ч.1. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. С. 198-200.
8. Баулин Ю.В. Право граждан на задержание преступника: монография. Харьков: Вища школа, 1986. 157 с.
9. Абакумова Ю.В. Кримінальна відповідальність особи за вчинення злочину при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2007. 211 с.
10. Панов Н.И. Понятийные аппараты наук криминального цикла: соотношение и взаимосвязь. *Государство и право*. 2001. № 5. С. 59-63.
11. Наден О.В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: монография. Харків: Право, 2003. 224 с.
12. Ларин А.М. Преступность и раскрываемость преступлений. *Государство и право*. 1999. № 5. С. 85-86.
13. Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: монография. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 152 с.
14. Савченко А.В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та Федерального кримінального законодавства Сполучених штатів Америки: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2006. 616 с.
15. Берзін П.С. Злочинні наслідки в механізмі кримінально-правового регулювання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 483 с.

REFERENCES

1. Rules of forensic medical determination of the degree of severity of physical damages, approved by the order of the Ministry of Health of Ukraine dated January 17, 1995 № 6. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (access date 27.09.2020).
2. Mikhlin A.S. Consequences of the crime: a monograph. Moscow: Jurid. lit-ra, 1969. 104 p.
3. Kuznetsova N.F. The significance of criminal consequences for criminal responsibility: a monograph. Moscow: Gosyurizdat, 1958. 218 p.
4. Timeiko G.V. General doctrine on the objective side of crime: a monograph. Rostov-on-Don: Izd-vo Rostovskogo un-ta, 1977. 216 p.
5. Criminal law of Ukraine. General part: textbook / Yu.V. Alexandrov, V.I. Antipov, M.V. Volodko [and others]. Kyiv: Pravovi dzhherela, 2002. 432 p.
6. Dudorov O.O., Havronyuk M.I. Criminal law: manual. Kyiv: Vaite, 2014. 944 p.
7. Konstantinov D.S. The concept of the term "forced" in Part 1 of Art. 43 of the Criminal Code of Ukraine 2001: problems of application and prospects for improvement: materials of the international scientific-practical conference [April 13-15, 2007]. In 2 parts. Part 1. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2007. P. 198-200.
8. Baulin Yu.V. The citizens right to detain a criminal: a monograph. Kharkiv: Higher School, 1986. 157 p.
9. Abakumova Yu.V. Criminal responsibility of the person for commission of a crime at performance of a special task on prevention or detecting of criminal activity of the organized group or the criminal organization: dis. ... Cand. jurid. Science: 12.00.08. Kharkiv, 2007. 211 p.

10. Panov N.I. Conceptual apparatus of the sciences of the criminal cycle: the interrelation and interconnection. State and law. 2001. № 5. S. 59–63.
11. Naden O.V. Special types of liberation from criminal responsibility for crimes in the field of trafficking in drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors: monograph. Kharkiv: Pravo, 2003. 224 p.
12. Larin A.M. Crime and the disclosure of crimes. State and law. 1999. № 5. pp. 85-86.
13. Zhitnij O.O. Liberation from criminal responsibility in conjunction with effective repentance: a monograph. Kharkiv: Nat. un-ty of int. affairs, 2004. 152 p.
14. Savchenko A.V. Comparative analysis of the criminal legislation of Ukraine and the Federal criminal legislation of the United States of America: dis. ... Dr. Jurid. Science: 12.00.08. Kyiv, 2006. 616 p.
15. Berzin P.S. Criminal consequences in the mechanism of criminal legal regulation: dis. ... Dr. Jurid. Science: 12.00.08. Kyiv, 2010. 483 p.